

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Кафедра фінансово-економічної безпеки
Та інтелектуальної власності

КУРСОВА РОБОТА НА ТЕМУ:
«ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВА ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ
КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ»

Студента 1 курсу магістратури

групи ФЕБм - 11
Галузі знань 1801 – специфічні категорії
Спеціальності 8.18010014 “Управління
фінансово-економічною безпекою”
Івашків Я. К.

Керівник _____

(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

ПЛАН

ВСТУП.....	3
1. Сучасний стан правового регулювання відносин, пов'язаних з охороною комерційної таємниці.....	5
2. Правові аспекти діяльності підприємства для забезпечення охорони та захисту комерційної таємниці.....	11
3. Дії організаційного, технічного та психологічного характеру по управлінню комерційною таємницею суб'єкта господарювання.....	19
ВИСНОВКИ.....	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	33

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасному світі вислів «хто володіє інформацією, той володіє світом», влучно відображає концепцію стратегічного використання комерційної таємниці. Завдяки інформації, яка є комерційно цінною, підприємство часто отримує значну конкурентну перевагу на ринку, може створити ринкову нішу, практично недоступну для конкурентів. Однак, незважаючи на важливість такого роду інформації, питання, пов'язані з комерційною таємницею та її захистом, належать до найменш розроблених в економіко-правовій науці.

Зважаючи на відсутність єдиного спеціального закону про комерційну таємницю не врегульованими залишаються питання про порядок віднесення інформації до комерційної таємниці, підстави виникнення прав суб'єктів на комерційну таємницю, процедуру доступу до неї. Ці питання керуючись окремими положеннями Цивільного кодексу України (ЦК), Господарського кодексу України (ГК), Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» та іншими нормативними актами, в тому числі міжнародними вирішуються суб'єктами господарювання самостійно шляхом прийняття рішення про необхідність охорони інформації, що є комерційно цінною та вчинення необхідних дій для її охорони та захисту.

Проблема теоретичного дослідження і практичного вдосконалення захисту комерційної таємниці зумовлюється деякими важливими обставинами: відсутність у підприємств основних знань правового характеру з організації захисту конфіденційних відомостей, юридичних літературних джерел і наукових праць з цієї тематики; посилення конкуренції серед суб'єктів господарської діяльності; відсутність в Україні єдиного органу, який би організовував і здійснював нагляд за діяльністю, щодо забезпечення і зберігання комерційних секретів підприємств.

Теоретичні основи і практичні методики захисту комерційної таємниці з позицій безпекознавчих наук є малодослідженими, що ще більше обумовлює актуальність дослідження.

В основу курсової роботи покладені ґрунтовні правові дослідження, авторами яких є: Г. Андрощук, Д. Баюра, Г. Богородченко, А. Бондаренко, В. Дроб'язко, Р. Дроб'язко, Н. Іваницька, Т. Іванюта, В. Іващенко, С. Ільяшенко, Ю. Капіца, П. Клименко, С. Князєв, Б. Кормич, П. Крайнев, А. Марущак, П. Матвієнко, Т. Ніколаєва, О. Новосельцев, Ю. Носік, Д. Огієнко, О. Підпригора, А. Сляднева, І. Сляднева, Л. Топалова, Т. Хайлова, та інші відомі вітчизняні та зарубіжні вчені.

Мета написання курсової роботи полягає у комплексному дослідженні правових та організаційних аспектів охорони та захисту комерційної таємниці як об'єкта фінансово економічної безпеки підприємства

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, які виникають у зв'язку з реалізацією права суб'єкта господарювання на комерційну таємницю його охорону та захист.

Предметом є нормативно-правове регулювання відносин у сфері виникнення та охорони права на комерційну таємницю,

1. Сучасний стан правового регулювання відносин, пов'язаних з охороною комерційної таємниці

Як в Україні так само і в зарубіжних країнах, на сучасному етапі розвитку економіки, в процесі здійснення підприємницької діяльності, при винайденні нових технологій і в результаті інтелектуальної діяльності виникають насичені найрізноманітнішими інформаційними відомостями об'єкти, які мають комерційну цінність.

Першим кроком щодо захисту комерційної таємниці певного суб'єкта господарювання є надійна правова база.

Кожному господарюючому суб'єкту у процесі створення системи захисту інформації, яка відноситься до комерційної таємниці, насамперед необхідно звертати увагу на положення чинного законодавства, які стосуються захисту відомостей з обмеженим доступом, тому що відомості, які становлять комерційну таємницю є підвидом і особливою формою існування інформаційних ресурсів.

На сьогодні відсутній окремий спеціальний закон про комерційну таємницю та її правову охорону, а правовідносини щодо комерційної таємниці регулюються окремими положеннями Цивільного кодексу України (ЦК), Господарського кодексу України (ГК), Закону України “Про захист від недобросовісної конкуренції” та іншими нормативними актами, в тому числі міжнародними. Однак, у вище наведених законодавчих актах не передбачено порядок віднесення інформації до комерційної таємниці, підстави виникнення прав суб'єктів на комерційну таємницю, порядок доступу до неї.

Окремі положення щодо захисту комерційних таємниць українських підприємств ми можемо знайти в Основному законі нашої держави – Конституції України [1], Законах України «Про інформацію» [2] і «Про захист від недобросовісної конкуренції» [3], Цивільному [4] та Господарському [5] кодексах України.

Право щодо захисту інформаційних ресурсів, які становлять комерційну таємницю є конституційним правом кожного власника.

У Конституції України [1] містяться статті, в яких передбачаються певні правові рамки в яких особа-власник може здійснювати своє право на комерційну таємницю і захищати свої законні інтереси щодо забезпечення конфіденційності відомостей. Закріплено що кожному надано право володіння, користування та розпоряджання своєю власністю і результатами творчої та наукової діяльності. Нікого не можна позбавити, без законних на це підстав, права власності на комерційну таємницю. Захист своїх прав і свобод від порушень і незаконних посягань, будь-якими способами та засобами є правом кожного суб'єкта підприємницької діяльності.

Пов'язані із захистом комерційної таємниці положення конкретизуються в нормах законів України, що стосуються відносин в інформаційній сфері та комерційної таємниці підприємства.

Закон України «Про інформацію» [2] закріплює що відомості, які створені підприємствами, організаціями чи отримані ними іншими законними способами, є їх власністю. Юридичним та фізичним особам, які є власниками відомостями комерційного характеру, що були отримані за власні гроші чи такі які виступають предметом їхніх виробничих, професійних, банківських, комерційних і інших інтересів і не порушують передбачених законом таємниць, надається право самостійно визначити режим доступу до комерційної таємниці, використовувати для її захисту різні способи, що є незабороненими законодавством.

В українському чинному законодавстві положення що стосуються захисту комерційної таємниці містяться в нормах стосовно захисту від недобросовісної конкуренції. В них закріплено, що до дій, які собою являють недобросовісну конкуренцію, віднесено «неправомірне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці». Але в процесі здійснення характеристики правового режиму комерційної таємниці

підприємства, захист від недобросовісної конкуренції може розглядатись тільки як спосіб захисту прав на комерційну таємницю, що не змінює її сутті.

В Цивільному кодексі України [4] містяться статті, на основі положень яких, визначено основні умови захисту права інтелектуальної власності стосовно комерційних таємниць. Такими майновими правами виступають: права на використання; виключні права перешкоджати незаконному використанню, а також встановлення заборони на таке використання відомостей, що відносяться до комерційної таємниці; виключні права стосовно дозволу на використання комерційної таємниці. Законодавством підприємствам надано право, щодо здійснення подвійного захисту комерційних таємниць, як об'єктів інтелектуальної власності та як відомостей з обмеженим доступом.

Господарський кодекс України [5] закріплює повноваження підприємств, які стосуються захисту комерційної таємниці. Суб'єкти підприємницької діяльності, які є власниками організаційних, технічних чи інших відомостей комерційного характеру, мають право стосовно захисту від неправомірного використання таких відомостей третіми особами. І при умові що такі відомості носять комерційну цінність з приводу того, що вони невідомі третій особі, до неї встановлено обмежений доступ на підставі законодавства, а власники відомостей застосовують необхідні заходи і способи для їхньої охорони.

Основними, загальними документами для здійснення комерційної діяльності підприємствами є: статут підприємства, установчий договір, які є зареєстрованими в закріпленому законодавством порядку. А документами, якими повинно бути визначено відносини всередині підприємства виступають: колективний договір, правила внутрішнього трудового розпорядку і перелік відомостей, які містять комерційну таємницю підприємства [6, с. 177].

Статут є основним документом підприємства. Це документ, що закріплює положення про те, що підприємству надається право на

комерційну таємницю а також на забезпечення її захисту. В ньому має зазначатись відомості про те, кому надане право визначати порядок захисту комерційної таємниці. Положення зазначені у статуті підприємства надають наступні права:

- ✓ у випадку розкриття чи викрадення комерційної таємниці надають право вимагати відшкодування заподіяної шкоди;
- ✓ право на вимогу захисту його інтересів у судового державного органу;
- ✓ для захисту комерційної таємниці підприємства надають право на створення структурних служб і підрозділів;
- ✓ можливість видавати та затверджувати нормативно-правові документи, що можуть стосуватись питань щодо охорони комерційної таємниці підприємства;
- ✓ можливість включати в усі види угод та договорів, вимоги щодо захисту своєї комерційної таємниці.

В Установчому договорі обов'язково зазначаються вимоги до персоналу, керівників підрозділів підприємства та співвласників щодо необхідності додержання комерційної таємниці та відповідальність за витік та розкриття таких відомостей.

Закріплення взаємного обов'язку керівників, підрозділів і персоналу підприємства, стосовно забезпечення збереження і захисту комерційної таємниці, має бути передбачено у колективному договорі [7, с. 67]

В багатьох країнах світу, особливо сьогодні, при переході від індустріального до інформаційного суспільства, спостерігаються динамічний розвиток відносин в інформаційній сфері, що є наслідками еволюцій інформаційних технологій. В таких процесах виявляється не лише позитивний ефект, який впливає із забезпечення прав особи на необхідну їй інформацію та реалізації її інформативних інтересів і потреб, так і негативний, що полягає в потенційній загрозі зловживань деякою інформацією а також завданням шкоди інформаційним інтересам та правам

осіб. Захист інформаційних ресурсів, що виступають основою інформаційного суверенітету України є найважливішою проблемою захисту відомостей і інформаційної безпеки. Ще однією проблемою, що потребує особливої уваги є проблема правового захисту інформації, що становить комерційну таємницю. Розвиток господарської діяльності в Україні є запорукою покращення ситуації економічної сфери країни, що відповідно забезпечує надходження коштів до державної бюджету, і тому питання захисту інформаційних ресурсів комерційної таємниці є досить важливим як для комерційних підприємств, так і для держави [8, с. 9]

В інформаційній системі, інформація, що являє комерційну таємницю, включає в себе різні види документів і їх сукупність, в яких міститься комерційна таємниця, відомості що мають комерційну цінність і захищаються особами, які законно контролюють такі відомості. Нарівні законів та підзаконних актів України, так і на рівні внутрішніх нормативних документів самого підприємства, передбачається правовий захист інформації, що являє собою комерційну таємницю підприємства.

Кожен хороший керівник, повинен приділити особливу увагу, розробленню положення щодо інформаційних ресурсів, що відносяться до комерційної таємниці його підприємства. Таке положення має стати основою системи правового захисту інформації від незаконного доступу третіх осіб. Воно повинно містити: загальні положення щодо захисту відомостей комерційного характеру; порядок реєстрації, прийому, обліку та інвентаризації матеріальних та нематеріальних носіїв конфіденційної інформації; процедуру та принципи розмежування видів доступу до відомостей, що віднесені до комерційної таємниці підприємства; механізми забезпечення схоронності комерційної таємниці; процедура забезпечення доступу до інформації, що становить комерційну таємницю, сторонніх осіб, в першу чергу контролюючі органи державної влади. Можливе в цьому положенні також закріплення правила, відповідно до якого стороння особа може допускатись до ознайомлення з документальними джерелами, в яких

містяться відомості, які підприємством віднесено до комерційної таємниці, з наданого їй дозволу керівника підприємства, але з обов'язкової наявності запиту для вчинення зазначених дій. І цими особами має бути надана розписка щодо нерозголошення комерційної таємниці, чи укладена угода з даним підприємством про таке нерозголошення. В даному положення доцільно також пункти, що будуть закріплювати порядок поширення інформаційних ресурсів, що становлять комерційну таємницю підприємства та процедуру виключення відомостей з переліку комерційної таємниці [9, с. 44].

У формі нормативно-правового документа, положення стосовно відомостей, що становлять комерційну таємницю підприємства-фірми забезпечує можливість:

- ✓ в першу чергу, для підприємства визначити яку саме інформацію потрібно віднести до комерційної таємниці;
- ✓ визначити засоби, заходи та способи, які зможуть забезпечити належний захист його комерційній таємниці;
- ✓ визначити та закріпити в ньому обов'язки, права і функції посадової особи із захисту комерційної таємниці;
- ✓ дозволяє визначити напрям контролю щодо дотримання порядку забезпечення захисту комерційної таємниці, що є встановлений на підприємстві;
- ✓ встановити основу правового режиму доступу до інформації, віднесеної до комерційної таємниці;
- ✓ і останнє, дає можливість підприємству за порушення режиму захисту комерційної таємниці, визначити підстави, види та зміст відповідальності.

Правовий захист інформаційних ресурсів комерційної таємниці, на рівні чинного законодавства в більшості випадках передбачається у межах норм, якими закріплено захист простої інформації чи інформації з обмеженим режимом доступу. В нормах не передбачено спеціальних

правових заходів захисту, що прямо стосуються відомостей комерційної таємниці. Але українським чинним законодавством, всім підприємствам надано право самостійно створювати систему правового захисту інформації віднесеної до їх комерційних таємниць.

З вище зазначеного випливає, що визначення способів і заходів захисту і охорони комерційної таємниці підприємств України в цілому залежить від керівників фірми. Але на практиці керівники переважної більшості підприємств не завжди правильно розуміють необхідність захисту відомостей, віднесених до комерційної таємниці, а тому не застосовують необхідних засобів і заходів стосовно їх захисту, не усвідомлюючи масштабу втрат підприємства, що настають в результаті втрати контролю над відомостями комерційного характеру.

2. Правові аспекти діяльності підприємства для забезпечення охорони та захисту комерційної таємниці

Про конкурентну перевагу підприємства де інформація охороняється як комерційна таємниця, відомо нам давно. Чого тільки вартий хоча б приклад збереження в секреті рецептури відомого напою «Coca-Cola». Якщо б цю рецептуру відразу ж запатентували, то її власник отримав би виключні права тільки на термін дії патенту, а після цього терміну використовувати рецептуру міг би хто завгодно. А у формі комерційної таємниці вона охороняється й досі, і дотепер є закритою та невідомою для інших осіб, що і приносить її власникові певну конкурентну перевагу.

Та для того, щоб якась інформація охоронялась як комерційна таємниця одного бажання мало. Підприємство має здійснити певні дії, що спрямовані на засекречування інформації та запобігання її розголошенню.

Основною ціллю підприємства, яке має інформацію, яка для нього важлива як комерційна таємниця, є забезпечення її зберігання в секреті й нерозголошення.

Можна зробити класифікацію дій із забезпечення конфіденційності комерційної таємниці. (рис.1.)

Поділ дій на внутрішні та зовнішні зумовлює те, що джерела розголошення інформації можуть міститись як усередині підприємства (персонал, неупорядкований документообіг тощо), так і ззовні (партнери, органи контролю тощо). Але і внутрішні, і зовнішні дії мають багато спільного, тому будуть обговорюватись разом.

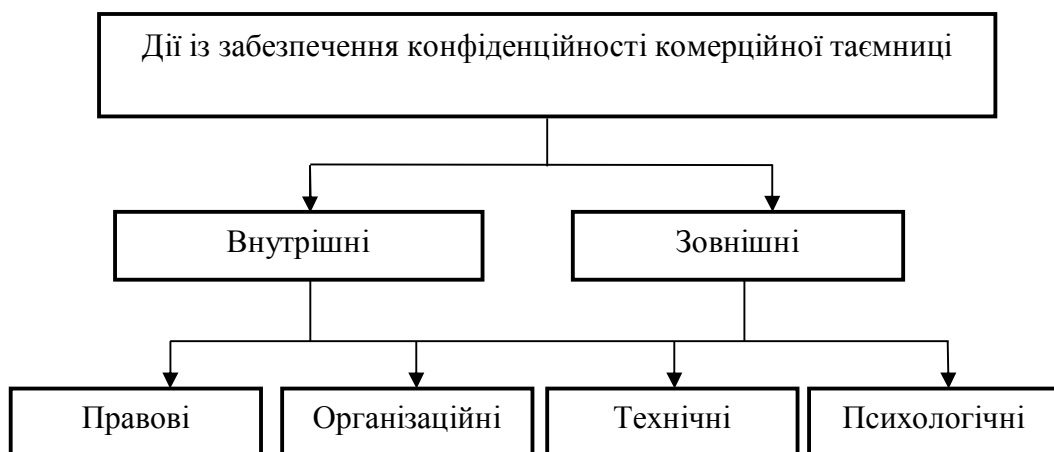

Рисунок 1. Дії із забезпечення конфіденційності комерційної таємниці

Почати обговорення правових дій необхідно зі з'ясування того, яка інформацію може вважатися саме комерційною таємницею.

Поняття комерційної таємниці сформульовано у ст. 505 ЦК України: «Комерційною таємницею є інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію» [4].

Юридично значимими ознаками, необхідними і достатніми для визнання інформації комерційною таємницею суб'єкта господарювання, є наступні.

1. Комерційною таємницею може визнаватися лише інформація. Слід підкреслити, що на відміну від відомих, традиційних для права об'єктів, інформація, зокрема що становить комерційну таємницю, характеризується специфічними особливостями та юридичними властивостями: інформація при включенні в обіг відокремлюється від автора або власника, предметнюється у вигляді символів та знаків і внаслідок цього існує окремо та незалежно від автора або власника; після передачі інформації від одного суб'єкта до іншого інформація одночасно може належати двом учасникам інформаційних відносин; полягає в єдності інформації та матеріального носія, на якому закріплюється інформація. Така інформація повинна бути відображена в об'єктивній формі.

2. Це інформація технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, що пов'язана з підприємницькою діяльністю; не є державною таємницею, або інформацією, яка відповідно не може належати до комерційної таємниці; згідно норм вітчизняного законодавства є об'єктом права інтелектуальної власності суб'єкта підприємницької діяльності, використання якої не завдасть шкоди суспільству.

3. Така інформація має бути не відомою та не легкодоступною для інших осіб. Здатність інформації тиражуватись т розповсюджуватись без зміни її змісту в необмеженій кількості, якщо не встановлені обмеження доступу до неї втрачає свою економічну цінність.

Відсутність загальновідомості полягає в тому, що інформацією, яка складає комерційну таємницю, володіє обмежене коло осіб, хоча й не обов'язково одна особа. Однаковою або аналогічною інформацією можуть одночасно володіти декілька осіб - але визначальним є те, що коло цих осіб обмежене. Саме не загальновідомість є вихідною для встановлення охорони

змісту об'єкту, яким є комерційна таємниця, за відсутності його спеціальної реєстрації.

Незагальнодоступність означає відсутність вільного доступу до інформації на законній підставі. Особи, які допущені до таємниці, повинні бути зобов'язані не розголошувати її.

З даною ознакою пов'язані дві наступні.

4. Внаслідок її невідомості вона має комерційну цінність. Розголошення комерційної таємниці згідно ст. 36 ГК України «може завдати шкоди інтересам суб'єкта господарювання» [5].

5. Зазначена інформація має бути предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію.

6. Зміст та об'єм комерційної таємниці встановлюється володільцем інформації на власний розсуд. Йому належать всі права щодо розпорядження нею. Право особи на комерційну таємницю зберігається на весь час існування фактичної монополії цієї особи на інформацію, яка її складає. Таким чином передбачено необмеженість строку її захисту.

Сукупність усіх вище зазначених факторів дає підстави вважати інформацію комерційною таємницею.

Таким чином, інформація в режимі «комерційна таємниця» охоронятиметься доти, поки дотримуються усі умови, щодо порядку виникнення прав на неї, її охорони та захисту, або поки особа-розпорядник не прийме рішення про недоцільність зберігання її в секретності

Необхідно пам'ятати, що з метою перешкоджання зловживанням у сфері інформаційного обігу, встановлюються винятки щодо неможливості віднесення певної інформації до конфіденційної інформації або комерційної таємниці. Так, Закон України «Про інформацію [2] зазначає, що до «...конфіденційної інформації, що є власністю держави і знаходиться в користуванні органів державної влади чи органів місцевого самоврядування,

підприємств, установ та організацій усіх форм власності, не можуть бути віднесені відомості:

- ✓ про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту;
- ✓ про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, які сталися або можуть статися і загрожують безпеці громадян;
- ✓ про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення;
- ✓ стосовно стану справ із правами і свободами людини і громадянина, а також фактів їх порушень;
- ✓ про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб;
- ✓ інша інформація, доступ до якої відповідно до законів України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не може бути обмеженим».

А Постанова Кабінету Міністрів України «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці» передбачає, що «комерційну таємницю не становлять: [10] установчі документи, документи, що дозволяють займатися підприємницькою чи господарською діяльністю та її окремими видами;

- ✓ «інформація за всіма встановленими формами державної звітності;
- ✓ дані, необхідні для перевірки обчислення і сплати податків та інших обов'язкових платежів;
- ✓ документи про платоспроможність;
- ✓ відомості про чисельність і склад працюючих, їхню заробітну плату в цілому та за професіями й посадами, а також наявність вільних робочих місць;

- ✓ документи про сплату податків і обов'язкових платежів;
- ✓ інформація про забруднення навколишнього природного середовища, недотримання безпечних умов праці, реалізацію продукції, що завдає шкоди здоров'ю, а також інші порушення законодавства України та розміри заподіяних при цьому збитків;
- ✓ відомості про участь посадових осіб підприємства в кооперативах, малих підприємствах, спілках, об'єднаннях та інших організаціях, які займаються підприємницькою діяльністю;
- ✓ відомості, що відповідно до чинного законодавства підлягають оголошенню».

Якщо особа — суб'єкт підприємницької діяльності має намір скористатися своїми правами на комерційну таємницю, то вона повинна спланувати й організувати дії правового характеру.

Передусім — це внесення відповідних положень до установчих документів.

В установчих документах з посиланням на статті 505, 506 ЦК України [4] та статті 36, 135, 155, 162 ГК України [7] передбачити право підприємства відносити інформацію, що йому належить, до комерційної таємниці та право приймати внутрішні документи, якими визначається її склад, обсяг та порядок захисту інформації, що є конфіденційною або комерційною таємницею.

Необхідно також закріпити право підприємства не виконувати вимоги правоохоронних органів і органів контролю, посадових осіб, і інших органів державного управління, за відсутності у них законних повноважень та підстав на ознайомлення з такою категорією інформації та право підприємства розробляти внутрішню документацію, згідно якої визначається порядок надання інформації, що віднесена до комерційної таємниці, на вимогу вищезазначених органів у випадку наявності у них повноважень, встановлених законом.

У випадках, коли внеском одного з засновників товариства до статутного капіталу були такі права на об'єкт інтелектуальної власності як комерційна таємниця, то визначити порядок доступу до цієї інформації інших засновників.

Цим самим підприємство юридично закріплює своє право перешкоджати розголошенню інформації, яка становить його комерційну таємницю.

Власне наявність у підприємства якоїсь секретної інформації не створює її комерційної цінності. Ця цінність набувається внаслідок використання такої інформації. Використовує же секретну інформацію в цілях діяльності підприємства найманий персонал [11, с. 78].

Для врегулювання правовідносин з трудовим колективом щодо комерційної таємниці відповідні положення доцільно внести в колективний договір. У ньому необхідно передбачити права і обов'язки адміністрації, з однієї сторони, та обов'язки трудового колективу, з іншої сторони. Це може бути сформульовано як те, що «в цілях перешкодження витоку інформації, що становить комерційну таємницю, що може завдати підприємствам матеріальної шкоди, на адміністрацію покладається обов'язок впровадити систему заходів для її охорони і захисту. На членів трудового колективу в свою чергу покладається обов'язок виконання встановленого на підприємстві порядку охорони та захисту комерційної таємниці».

Додатково доцільно передбачити обов'язок адміністрації періодично проводити заняття із співробітниками підприємства, у яких є допуск до конфіденційної інформації, забезпечення їх необхідними методичними матеріалами і засобами з питань охорони та захисту комерційної таємниці, і право організації проводити контроль за дотриманням режиму секретності на підприємстві. Потрібно зазначити, що відомості цих методичних матеріалів, своєю чергою, можуть бути віднесені до конфіденційної інформації [12, с. 16].

Як відповідальність членів трудового колективу за порушення порядку роботи з інформацією, що визнана комерційною таємницею, в колективному договорі можна передбачити позбавлення (або зменшення розміру) премії, відсторонення від роботи з такою інформацією, притягнення до дисциплінарної відповідальності, передбаченої ст. 147 КЗпП України [13].

Не слід забувати, що на момент ведення переговорів з укладання колективного договору сторони зобов'язуються надавати одна одній будь-яку інформацію щодо змісту договору. У цьому разі Закон України «Про колективні договори і угоди» (ст. 10) [14] зазначає, що «учасники переговорів не мають права розголошувати дані, що є державною або комерційною таємницею, і підписують відповідні зобов'язання».

У Правилах внутрішнього трудового розпорядку конкретизуються обов'язки адміністрації та співробітників підприємства з питань охорони та захисту комерційно таємниці.

На базі вищезазначених документів підприємства воно планує та організовує розробку, прийняття й упровадження таких внутрішніх документів:

- 1) Положення «Про комерційну таємницю підприємства»;
- 2) Перелік відомостей, що становлять комерційну таємницю підприємства.

Дії правового характеру створюють тільки підґрунтя для забезпечення основної мети підприємства — нерозголошення комерційної таємниці [15, с. 56].

3. Дії організаційного, технічного та психологічного характеру по управлінню комерційною таємницею суб'єкта господарювання

Як один комплекс організаційних дій, що завершують дії правового характеру необхідно розглянути процес розробки та впровадження Положення «Про комерційну таємницю підприємства».

Дія 1. Керівник підприємства видає наказ про призначення відповідальної особи за режим секретності щодо конфіденційної інформації та комерційної таємниці та комісії з питань комерційної таємниці. В цьому наказі можуть бути визначені основні функції комісії. Серед її першочергових завдань: розробка проекту положення про комерційну таємницю, переліку відомостей, що становлять комерційну таємницю, розробка типових документів, що стосуються охорони комерційної таємниці тощо.

Дія 2. На виконання цього наказу комісія готує проект Положення про комерційну таємницю підприємства та направляє його керівництву для затвердження.

У вітчизняному законодавстві відсутні вимоги та регламентації, що стосуються структури та змісту такого Положення. Але, незважаючи на відмінності в сферах діяльності, структурах, кількості працівників і керівного складу підприємств, можна сформулювати деякі загальні рекомендації щодо його змісту:

1. Загальні положення.
2. Визначення переліку відомостей, що становлять комерційну таємницю та конфіденційну інформацію підприємства.
3. Порядок захисту комерційної таємниці та конфіденційної інформації підприємства.
4. Порядок видачі працівниками документів, відомостей, передання інформації, що становить комерційну таємницю та конфіденційну інформацію підприємства контрагентам, клієнтам і державним органам.

5. Процедура наймання (звільнення) працівника/співробітника підприємства.

Рисунок 2. Процес віднесення інформації до комерційної таємниці

6. Відповідальність за розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю та конфіденційну інформацію підприємства.

7. Прикінцеві положення.

8. Додатки.

У розділі 2 цього положення перелік відомостей доцільно охарактеризувати загальними поняттями, а для їх докладного визначення послатися на Перелік відомостей, що становлять комерційну таємницю підприємства.

Це може бути:

- ✓ технологічна інформація;
- ✓ відомості про управління підприємством;
- ✓ відомості про фінанси підприємства; відомості про плани підприємства;
- ✓ відомості про виробництво підприємства;
- ✓ відомості про партнерів підприємства;
- ✓ відомості про контракти підприємства; відомості про ціни на підприємстві;
- ✓ відомості про оплату праці на підприємстві;
- ✓ відомості про забезпечення режиму безпеки підприємства;
- ✓ інші відомості, зокрема й і особистого характеру щодо працівників.

Відсутність конкретизації пов'язана з уникненням необхідності переробляти Положення тому, що з часом, у зв'язку, наприклад, з диверсифікацією, може виникнути необхідність віднесення до комерційної таємниці інших видів інформації.

У разі необхідності, в Положенні може бути визначено право підприємства встановлювати особливі режими доступу до певної інформації на підставі певних положень.

У Додатках можуть бути наведені типові документи, що стосуються питань комерційної таємниці, наприклад: «Службова записка з пропозицією віднесення інформації до комерційної таємниці», «Зобов'язання працівника щодо нерозголошення комерційної таємниці та конфіденційної інформації», «Угоди про конфіденційність з відвідувачами підприємства» тощо.

Якщо вищезазначені типові документи не будуть обумовлені в положенні, їх необхідно впроваджувати окремим наказом керівника підприємства.

Дія 3 і 4. Керівник підприємства видає накази:

- ✓ про затвердження та впровадження підприємстві Положення про комерційну таємницю підприємства та порядку ознайомлення з ним;
- ✓ про визначення відомостей, що становлять комерційну таємницю.

Безпосередніми виконавцями останнього наказу зазвичай є комісія з питань комерційної таємниці та керівники структурних підрозділів.

Дія 5. На виконання цього наказу керівники структурних підрозділів надають комісії з питань комерційної таємниці службові записки з обґрунтованим переліком інформації, щодо якої доцільно обмежити доступ та/або віднести до комерційної таємниці. У службовій записці має бути пропозиція щодо переліку осіб, яким не обхідно надати дозвіл на доступ до цієї інформації.

Комісія повинна проаналізувати можливі збитки від розголошення визначених відомостей. Залежно від можливих збитків визначається режим секретності інформації. Крім цього, комісії слід взяти до уваги можливе зниження ефективності діяльності підприємства у зв'язку з обмеженням доступу до інформації, з огляду на все вищезгадане, комісія формує Перелік.

Підготовлений комісією перелік відомостей, що становлять комерційну таємницю підприємства, надається на затвердження керівництву підприємства.

Дія 6. Керівник підприємства видає наказ про затвердження Переліку відомостей, що становлять комерційну таємницю підприємства та введення його в дію. З цим наказом мають бути ознайомлені під підпис всі співробітники, допущені до роботи з інформацією, що визначена як комерційна таємниця.

Перелік відомостей, що становлять комерційну таємницю, має періодично корегуватися. Відомості, які втратили своє значення, стали загальнодоступними чи втратили комерційну цінність тощо, мають вилучатися, а вноситись нові, що потребують захисту.

Потрібно пам'ятати, що вищезазначені дії є необхідними для віднесення інформації до комерційної таємниці, але далеко не достатніми [16, с. 257].

За даними експертів ЄС основні причини витоку конфіденційної інформації можуть зумовлюватися зовнішніми та внутрішніми чинниками.

До зовнішніх чинників відносять: проникнення до бази даних – 35%, викрадення документів – 13%, підкуп та шпигунство співробітників – 42%, прослуховування – 5% а також інші методи – 5%.(див. Рисунок 3).

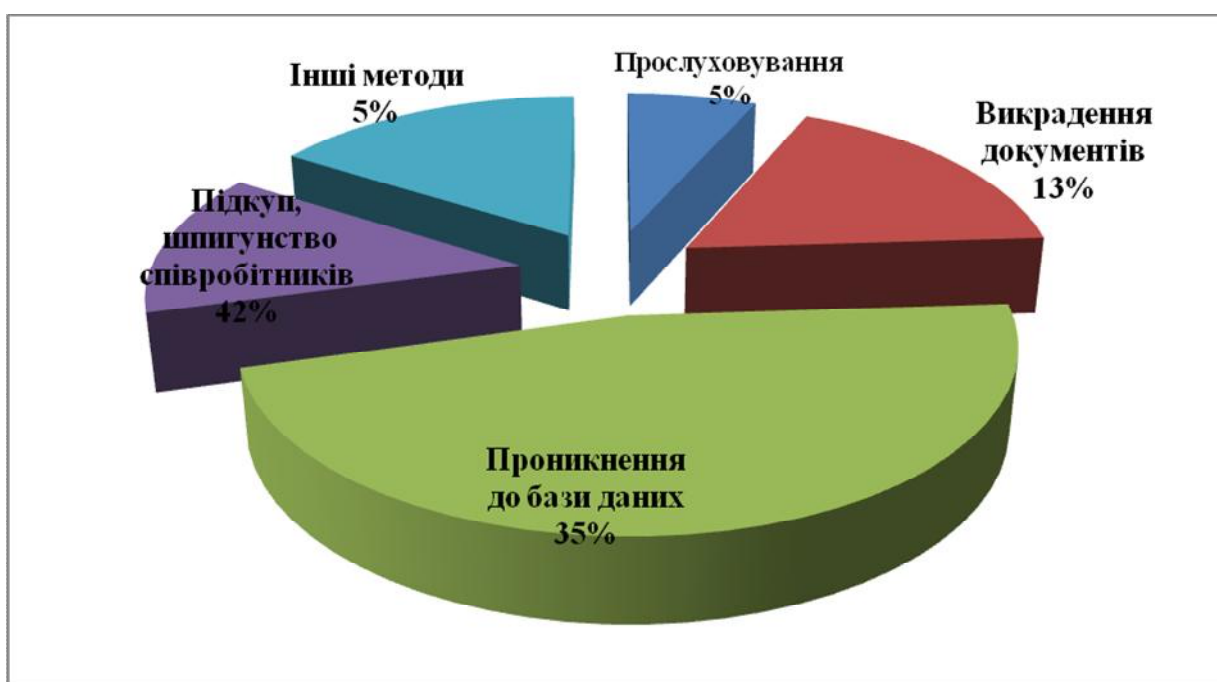

Рисунок 3. Зовнішні чинники, що сприяють витоку інформації

До внутрішніх чинників, що сприяють витоку інформації науковці відносять: безконтрольне використання технічних засобів – 10%, підбір випадкових людей – 8%, звичку ділитись досвідом – 12%, прагнення співробітників підзаробити – 24%, відсутність служби безпеки – 14%, балакучість співробітників – 32%. (Див. рис.4)

Як бачимо» комплекс дій із забезпечення нерозголошення інформації, передусім, має бути спрямований на персонал підприємства, на забезпечення

захисту баз даних, документації та контроль за їх використанням. Усе це зумовлює вжиття певних дій організаційного, технічного і психологічного характеру.

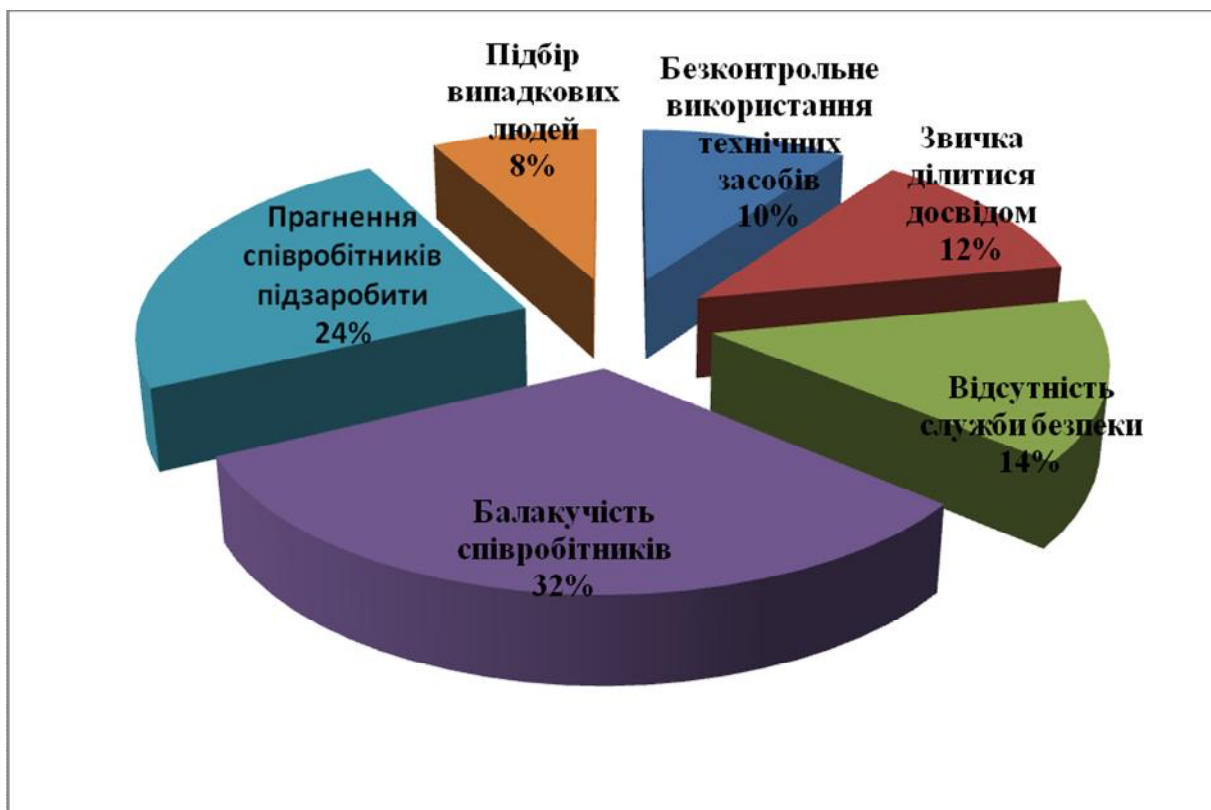

Рисунок 4. Внутрішні чинники, що сприяють витоку інформації

До інших дій організаційного характеру належать такі:

1. Створення режимно-секретного підрозділу з функціями підтримки і контролю за дотриманням встановленого режиму секретності (за доцільності, з огляду на кількісний склад працівників підприємства), діяльність якого визначається відповідними інструкціями, положеннями чи наказами.

Наявність охоронця на вході в підприємство не вирішує повною мірою питань інформаційної безпеки підприємства. Безумовно, що це сприятиме обмеженню доступу в службові приміщення сторонніх осіб і зменшить ризик випадкового розкриття конфіденційної інформації чи комерційної таємниці. Залучення до здійснення функцій режимно-секретного підрозділу

спеціалізованих сторонніх організацій пов'язане з необхідністю розкривати перед нею певну частку своїх секретів (не знаючи, що охороняти, неможливо побудувати ефективну систему охорони) та слабкою мотивацією співробітників цієї організації на досягнення цілей саме вашого підприємства. Варто пам'ятати, що залучення до забезпечення інформаційної безпеки підприємства сторонніх осіб-консультантів може бути ефективним тільки на початкових етапах: розробка, впровадження. Подальша підтримка та контроль за функціонуванням має здійснюватися штатним співробітником підприємства [17, с. 29].

Не кожне підприємство, що володіє комерційною таємницею, може собі дозволити мати додатковий штат співробітників режимно-секретного підрозділу. В цих випадках, як мінімум, доцільно призначити особу, відповідальну за здійснення необхідних дій. Цілком зрозумілим є те, що здійснення таких функцій вимагає необхідних теоретичних і практичних знань, на формування та підтримку яких також мають бути спрямовані дії підприємства.

Як основні функції режимно-секретного підрозділу доцільно визначити такі :

- ✓ розробка, впровадження та забезпечення функціонування дозвільної системи доступу до інформації;
- ✓ розробка й упровадження маркування документації та носіїв інформації, віднесеної до комерційної таємниці та дій щодо їх збереження;
- ✓ розробка та впровадження секретного діловодства;
- ✓ планування й організація дій технічного характеру щодо охорони носіїв інформації та інформаційних мереж;
- ✓ дії, що спрямовані на виявлення витoku інформації, джерел такого витoku та локалізації негативних наслідків тощо;
- ✓ планування, організація та здійснення дій психологічного характеру: інструктаж персоналу, роз'яснювальна робота, перевірки та ін.;
- ✓ контроль, аналіз і надання рекомендацій з поліпшення.

У разі доцільності на режимно-секретний підрозділ можуть бути покладені функції забезпечення захисту майна та персоналу підприємства [18, с. 73].

2. Розробка дозвільної системи доступу до інформації.

За оцінками вітчизняних і зарубіжних фахівців таких як Андрощук Г.А., Крайнев П. П., Зеркалов Д. В. головним джерелом витоку конфіденційної інформації є персонал підприємства. При цьому його дії, здебільшого, мають свідомий характер. Вони можуть бути зумовлені, наприклад, бажанням помститися за несправедливість з боку керівництва, корисливими мотивами тощо.

Тож для підприємств» вкрай важливим є зафіксувати персональну відповідальність співробітників за доручену їм комерційну таємницю. Здійснюється це через оформлення допуску до комерційної таємниці при прийнятті на роботу чи переведенні на відповідну посаду.

Усвідомлення співробітником можливості покарання за розголошення комерційної таємниці відіграє важливу роль у профілактиці її витоку.

В основу створення системи допуску можуть бути покладені відповідні положення Закону України «Про державну таємницю», які мають бути адаптовані до захисту комерційної таємниці.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державну таємницю» [19]:

✓ допуск до державної таємниці — оформлення права громадянина на доступ до секретної інформації;

✓ доступ до державної таємниці — надання повноважною посадовою особою дозволу громадянину на ознайомлення з конкретною секретною інформацією та провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею, чи ознайомлення з конкретною секретною інформацією та провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею, цією посадовою особою відповідно до її службових повноважень.

Отож, під допуском до комерційної таємниці потрібно розуміти письмове розпорядження керівника підприємства, що дає конкретному

співробітникові право на ознайомлення чи роботу з інформацією, - що становить комерційну таємницю.

Процедуру надання допуску можна рекомендувати здійснювати так:

- ✓ визначення потреби співробітника в конфіденційній інформації при виконанні ним службових обов'язків;
- ✓ перевірку співробітника у зв'язку з допуском до комерційної таємниці;
- ✓ ознайомлення співробітника з мірою відповідальності за порушення законодавства про незаконне збирання, поширення та використання комерційної таємниці;
- ✓ оформлення письмового зобов'язання працівника про нерозголошення комерційної таємниці, що буде йому довірена.

При перевірці співробітника на допуск необхідно брати до уваги таке:

- ✓ досягнення ним дієздатного віку 18 років;
- ✓ наявність судимості за злочини, пов'язані з розголошенням державної чи комерційної таємниці, а також у фінансово-господарській сфері;
- ✓ наявність психічних захворювань, схильність до вживання алкоголю та наркотиків;
- ✓ факти надання в процесі підготовки матеріалів для оформлення допуску недостовірних відомостей про себе;
- ✓ наявність підозрілих зв'язків із співробітниками підприємств-конкурентів.

У разі звільнення співробітника, який був допущений до комерційної таємниці, від нього відбирається попередження-зобов'язання про нерозголошення відомостей, які стали йому доступні в процесі роботи на підприємстві [18, с. 83].

Мета відбору такого попередження-зобов'язання про нерозголошення - профілактика розголошення співробітника, що звільняється, комерційної

таємниці і створення юридичних підстав для відшкодування збитків у разі розголошення таких відомостей.

3. Введення відповідного маркування носіїв з конфіденційною, інформацією.

Відомості, що становлять комерційну таємницю, можуть бути диференційовані підприємством за ступенем важливості з присвоєнням відповідного грифу.

Наприклад:

1. Для конфіденційної інформації – гриф «Для службового користування» або «ДСК»;

2. Для різних режимів секретності, за необхідності, комерційної таємниці:

– гриф «Для службового користування. Комерційна таємниця - секретно» або «ДСК: КТ-С»;

– гриф «Для службового користування. Комерційна таємниця - суворо секретно» або «ДСК: КТ-ССО»;

– гриф «Для службового користування. Комерційна таємниця - особливо секретно» (або «ДСК: КТ-ОС») тощо.

Вищезазначене маркування наноситься на носії з інформацією, а в разі зберігання інформації в електронному вигляді, гриф має передувати відкриттю безпосередньо інформації.

4. Організація секретного діловодства.

Залежно від видів інформації, що визначеної як комерційна таємниця, та її обігу в цілях ефективної діяльності підприємства здійснюються різні дії щодо організації секретного діловодства. Та серед мінімально необхідних слід передбачити такі : облік документів або носіїв інформації, що має гриф « КТ »;

✓ забезпечення збереження носіїв інформації, що має гриф «КТ»;

- ✓ встановлення порядку роботи з документами чи носіями інформації, що має гриф «КТ»;

- ✓ встановлення порядку розсилки документів або носіїв інформації, що має гриф «КТ» тощо.

Дії технічного характеру щонайменше можна поділити на ті, що спрямовані на захист:

- ✓ приміщень підприємства та
- ✓ інформаційних мереж.

Це щонайменше:

- ✓ виявлення можливих джерел витоку конфіденційної інформації, у зокрема й і комерційної таємниці;

- ✓ встановлення спеціального обладнання та/або програмних засобів для захисту інформації;

- ✓ встановлення спеціального обладнання для спостереження за приміщеннями організації;

- ✓ проведення регулярних оперативних заходів з технічного захисту та пошуку каналів витоку інформації.

Зважаючи специфіку дій технічного характеру, вони в цій публікації детально обговорюватися не будуть [21, с. 112].

Серед дій психологічного характеру варто виокремити наведені нижче:

Проведення роз'яснювальної роботи з персоналом, партнерами та клієнтами.

Як заходи, що підвищують мотивацію персоналу на охорону та не розголошення комерційної таємниці підприємства, потрібно розглядати роз'яснювальну роботу, спрямовану на усвідомлення важливості для підприємства віднесення певної інформації до комерційної таємниці та наслідків від її розголошення. Потужним стимулювальним фактором є усвідомлений працівником зв'язок між наявною на підприємстві комерційною таємницею та розміром щомісячної винагороди за свою працю. Усе це має сприяти надійності захисту комерційної таємниці [22, с. 6].

ВИСНОВКИ

Термін «комерційна таємниця» виступає комплексною і системною категорією, що включає в себе характеристику різних сторін діяльності її володільця. Власник комерційної таємниці самостійно та на власний розсуд визначає зміст і механізми її захисту. Закон охороняє комерційну таємницю від нелегітимного її використання третіми особами при умові: що така інформація має потенційну чи дійсну цінність, і є фактично невідомою третім особам; володар такої інформації, застосовує певні заходи і способи, для забезпечення збереження її конфіденційності; на підставах закону, доступ третім особам до такого виду інформації є закритим.

В Україні правове регулювання відносин, які пов'язані з використанням і охороною комерційної таємниці, здійснюється і на законодавчому рівні, і на локальному. На сьогодні відсутній окремий спеціальний закон про комерційну таємницю та її правову охорону. Основними нормативно-правовими актами, що найповніше здійснюють правове регулювання відносин стосовно захисту, використання та охорони комерційної таємниці підприємств є Господарський та Цивільний кодекси України. Однак, у вище наведених законодавчих актах не передбачено порядок віднесення інформації до комерційної таємниці, підстави виникнення прав суб'єктів на комерційну таємницю, порядок доступу до неї.

Локальне регулювання відносин має важливе значення стосовно захисту комерційної таємниці певного підприємства. Локальне регулювання здійснюється на підставі нормативних актів окремого підприємства. До них можна віднести: статут підприємства, положення, установчий договір, інструкції, та інші

Першочерговим завданням для господарюючого суб'єкта має стати оптимальне поєднання різних заходів з охорони комерційної таємниці: юридичних, соціально-психологічних і адміністративних заради досягнення конкурентної переваги на ринку. Ефективність її захисту залежатиме від

докладених зусиль з боку власника-розпорядника такої інформації. Втім, в умовах сьогодення, особливу увагу слід приділити питанням, які за даними наукових досліджень більшою мірою впливають на захист комерційно-цінної інформації. По-перше, – це сучасні досягнення в галузі комунікаційних технологій, що дають можливість швидкого копіювання та поширення цінної інформації. Часто такі дії відбуваються без дозволу на те власника. Тому, важливо особливо увагу приділити застосуванню технічних засобів захисту комерційної таємниці, використовуючи надійні інформаційні системи, ліцензійне програмне забезпечення тощо. По-друге, варто більше уваги приділити питанням підвищення лояльності працівників. Вжиття відповідних заходів дасть змогу покращити продуктивність, закріпити кадри, зменшити їх плинність і завдяки цьому мінімізувати ризик розголошення комерційної таємниці.

Керівниками та працівниками служби безпеки кожного підприємства, повинні розробляти і вводити в дію проект захисту комерційної таємниці, для дієвого захисту комерційної таємниці на підприємстві. Проект захисту комерційної таємниці на підприємстві є особливою системою пов'язаних між собою заходів, що спрямовуються на виявлення і нейтралізацію умов і причин, які є джерелом витоку комерційних відомостей. Для того, щоб реалізація проекту захисту комерційної таємниці була успішною, особі чи органу який її розробляє потрібно дослідити і визначити ким саме здійснюється організація щодо забезпечення захисту комерційної таємниці, якою буде сума витрачених коштів для реалізації захисту, яку саме конкретну інформацію потрібно захищати, в яких умовах є необхідним захист, від яких суб'єктів потрібно берегти інформацію конфіденційного характеру, які саме засоби необхідно застосовувати та ким саме має бути проведена оцінка ефективності та належного рівня захисту комерційної таємниці підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30.
2. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 48.- Ст. 650.,
3. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 7 червня 1996 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, N 36, ст.164
4. Цивільний кодекс України. Прийнятий Верховною Радою України від 16 січня 2003 р. № 435-4 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40 – 44. – Ст. 356.
5. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, 19–20, 21–22. – Ст. 144
6. Лыхина В. Основные проблемы защиты коммерческой тайны предприятий / Ю. В. Лыхина // Культура народов Причерноморья. – 2006. — № 88. — С. 177—178.
7. Чернявський А. А. Безпека підприємницької діяльності: Конспект лекцій / А. А. Чернявський – К.: МАУП, 1998. – 124 с.
8. Огієнко Д. Правове регулювання захисту комерційної таємниці / Д. Огієнко // Інтелектуальний капітал. – 2004. – № 4. – С. 7-15.
9. Богородченко Г. С. Комерційна таємниця в умовах взаємодії конкуруючих підприємств / Г. С. Богородченко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №3. – С. 73-78.
10. Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці від 09 серпня 1993 року// Постанова Кабінет Міністрів України.– № 611.
- 11.Зубок М. І. Безпека підприємницької діяльності: Нормативно-правові документи комерційного підприємства, банку / М. І. Зубок, Р. М. Зубок. – К.: Істина, 2004. – 144 с.

12. Сафаралиев Г.К., Бердашкевич А.П. Анализ правовой концепции режима коммерческой тайны / Г. К. Сафаралиев, А. П. Бердашкевич // "АКДИ Экономика и жизнь". – М., 2004, № 2-3 С. 11-17.
13. Кодекс законів про працю України – К.: Видавничий дім «Скіф», 2007. – 112 с.
14. Про колективні договори і угоди: Закон України від 01 липня 1993 року (зі змінами) // ідомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, N 36, ст.361.
15. Чикін С., Черненко В. Комерційна таємниця як об'єкт управління на підприємстві: дії правового характеру // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2011. - № 5 (61). – с. 56-64.
16. Андрощук Г. А., Крайнев П. П. Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны. – Монография. – К.: Издательский Дом «Ин Юре», 2000. – 400 с.
17. Соловьев З. Я. Коммерческая тайна и ее защита / З. Я. Соловьев // М.: ИВФ Антал, 1997. – 64 с.
18. Зеркалов Д. В. Защита: хрестоматия / Д. В. Зеркалов // К.: Наук. світ, 2008. – 159. (Безопасность бизнеса в 4 кн.; кн. 4).
19. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 // Відомості Верховної Ради України (ВВР).– 1994.– № 16, ст.93.
20. Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України: Зб. матеріалів наук.-практ. конф., Київ, 16-17 трав.2001 р./ Редкол.: І. І. Тимошенко (голова) та ін.. – К.: Вид-во Європ. Ун-ту, 2001. – С. 250-252.
21. Марущак А.І. Правові основи захисту інформації з обмеженим доступом / А. І. Марущак. – К.: КНТ, 2007. – 208 с.
22. Кирдяшова Е. Информация как объект интеллектуальной собственности / Е. Кирдяшова // Законодательство и практика средств массовой информации.– № 11 (39). – М.,1997. – С. 4-9.